

UPRAVLJANJE KREDITNIM RIZICIMA U BANKAMA

Jelena Mijatović
Univerzitet u Beogradu, Fakultet organizacionih nauka

Upravljanje rizicima podrazumeva blagovremeno identifikovanje i otklanjanje rizika kao i brzo reagovanje u slučaju njihovog nastanka. Standardizovan sistem za ocenu rizika je jednostavna i ujedno dragocena alatka za upravljanje kreditnim rizikom banaka.

Ključne reči: *kredit, rizik, banka, upravljanje*

„Najbolji način razmišljanja o riziku jeste razlika između onog što ste očekivali da se dogodi i onoga što se moglo dogoditi. Ne može se upravljati ishodom, već samo rizikom“.

Prof. dr. Miloš Popović

Uvod

Menadžment rizika, kao deo finansijskog menadžmenta se ukratko može definisati kao ekonomska disciplina koja obuhvata postupke identifikovanja različitih vrsta finansijskih rizika i njihovu kvantifikaciju, kao i odgovarajuće metode kontrole i smanjivanja identifikovanih rizika.

Upravljanje rizicima podrazumeva blagovremeno identifikovanje i otklanjanje rizika kao i brzo reagovanje u slučaju njihovog nastanka. Cilj je da se rizici izbegnu, odnosno, da se svedu na najmanju moguću meru, kako bi eventualne posledice bile minimalne po sam sistem i svakog njegovog učesnika. Slogan „Loš učesnik je rizik za sistem, ali loš sistem je rizik za sve učesnike“ jasno govori o tome koliko je važno da u praksi postoje izgrađeni mehanizmi za otklanjanje i minimiziranje rizika. Veoma je važno da su jasno definisani potencijalni rizici kao i ciljevi u upravljanju rizicima. Potrebno je odrediti ko je odgovoran za eliminisanje svakog od definisanih rizika, uspostaviti precizna pravila i procedure i angažovati odgovarajuće materijalne i ljudske resurse za pravilno upravljanje rizicima.

Rizik nikada nije moguće potpuno izbeći, ali ga je moguće svesti na najmanju moguću meru, zahvaljujući kvalitetnim postupcima upravljanja rizikom. Sagledavanje rizika samo je prvi korak u pravcu odluke o tome kako njima treba upravljati i na koji način ga svesti na najmanju moguću meru.

Menadžment rizika u praksi, pretpostavlja korišćenje *hedžing finansijskih instrumenata* u cilju otklanjanja ili reduciranja finansijskih rizika, kao i kontrole različitih faktora rizika. Ovakvo upravljanje rizikom se sastoji od korišćenja različitih statističkih metoda kvantifikacije i procenivanja identifikovanih rizika koji se nakon toga, različitim hedžing metoda-

ma otklanjaju, reduciraju ili čak prihvataju, s tim što se u tom slučaju odvajaju odgovarajuća sredstva rezerve za eventualno finansiranje prihvaćenih rizika.

Za razliku od tradicionalnog komercijalnog bankarstva, snažna ekspanzija investicionog bankarstva u savremenim uslovima bitno je uticala na širenje lepeze rizika kojima su banke izložene u svom poslovanju. To se odnosi, pre svega, na banke koje posluju globalno tj. ne samo na domaćim, već i na međunarodnim finansijskim tržištima.

Upravo iz tih razloga, bankarsko poslovanje izloženo je brojnim rizicima od kojih posebnu važnost iziskuje kreditni rizik. Ovaj rizik finansijskog gubitka usled dužnikove nemogućnosti da ispuni svoje finansijske ili ugovorne obaveze najbolje je smanjivati preventivno. Za to je nužno izgraditi i primenjivati precizne procedure i metode ocene boniteta klijenata. U cilju zaštite od potencijalnih opasnosti rizika nenaplate potraživanja, u bankama se sve više pridaje važnost *veštini upravljanja kreditnim rizikom*.

Vrste rizika u bankama

Šta sve može da bude rizik u bankarstvu i kako odabrati najbolju strategiju upravljanja rizikom?

Upravo iz potrebe za sveobuhvatnim pristupom upravljanju rizikom, rizici kojima mogu biti izložene banke prema standardnoj međunarodnoj klasifikaciji su:

- kreditni rizik,
- devizni rizik,
- kamatni rizik,
- tržišni rizik,
- rizik ljudskog faktora,
- rizik poslovanja,
- rizik transakcija,
- tehnološki rizik,
- rizik vezan za reputaciju.

Kreditni rizik

Kreditni rizik se definiše kao rizik neizvršenja obaveza po osnovu nastalog duga, tj. ne plaćanja glavnice i kamate od strane dužnika. On je prisutan u svim slučajevima kada banka odobrava kredit ili u ime klijenta izdaje kreditni instrument, kao što je garancija ili akreditiv. Kredit bez rizika ne postoji. Rizik jednostavno znači mogućnost da klijent, koji uzima kredit ili od banke zahteva da izda akreditiv ili garanciju u njegovo ime, neće biti u stanju da u rokovima dospeća izvrši svoje obaveze prema banci po osnovu otplate glavnice, plaćanje kamata i naknada. U slučaju da nekoliko ključnih klijenata banke nije u stanju da uredno servisira svoje obaveze, to može izazvati velike gubitke koji mogu da uvuku banku u zonu nesolventnosti.

Uprkos snažne ekspanzije inovacija u sektoru finansijskih usluga krajem prošlog i početkom ovog veka, kreditni rizik je još uvek glavni razlog nesolventnosti banaka. Objasnjenje za to treba tražiti u činjenici da se u savremenim uslovima preko 80% bilansa

banke, generalno, odnosi na ovaj aspekt upravljanja bankarskim rizicima.¹ Pri tom, od banke do banke varira udeo pojedinih vrsta kreditnog rizika - rizik fizičkog lica (consumer risk), rizik kompanije (company risk) i rizik zemlje (country risk).

Osim navedenog, kreditni rizik treba posmatrati kroz prizmu pada kreditne sposobnosti zajmotražioca, što znači da se tako povećava verovatnoća da klijent banke dođe u poziciju da ne izvršava svoje obaveze.

Devizni rizik

Devizni rizik nastaje u svim slučajevima kada su banka ili drugo preduzeće suočeni sa neravnotežom u valutnoj strukturi, odnosno, kada su plasmani ili ostvareni prihodi u jednoj valuti, a izvori ili obaveze u drugoj valuti. Mada postoje razvijeni instrumenti, kao što su terminski ili opcioni ugovori², koji se mogu koristiti radi smanjenja nivoa rizika, oni se za sada još uvek ne primenjuju u Srbiji. Zbog toga, banke treba da vode računa o tome da se svaka valutna neusklađenost identifikuje, uz redovno izveštavanje rukovodstva, tako da se može neutralisati ukoliko se kurs kreće na način koji ne odgovara banci.

Banke, takođe, treba da vode računa o situacijama kada su njihovi klijenti koji su korisnici kredita izloženi deviznom riziku. Ovo je naročito značajno u slučajevima kada klijent dobije kredit od banke u jednoj valuti - razlozi za to su uglavnom niže kamatne stope - pri čemu su njegova sredstva ili ostvareni prihod u drugoj valuti.

Kamatni rizik

Banka je izložena kamatnom riziku u slučajevima kada se osnov pasivne kamatne stope ili ročnost depozita klijenata razlikuje od osnova aktivne kamatne stope, odnosno ročnosti odobrenih kredita. Većina banaka primenjuje promenljive aktivne kamatne stope, što im omogućava promenu stope u skladu sa kretanjem kamatnih stopa na tržištu. Međutim, ukoliko banka, na primer, odobrava kredite po fiksnoj kamatnoj stopi u određenim srednjoročnim ili dugoročnim periodima, a istovremeno ne raspolaže depozitima iste ročnosti, izlaže se kamatnom riziku i moguće je da ostvari gubitke ukoliko se kamatne stope na tržištu kreću na način koji joj ne odgovara.

Tržišni rizik

Tržišta se konstantno menjaju-pojavljaju se novi proizvodi, kao i nove tehnologije i novi konkurenti. Banke i druga preduzeća moraju biti svesna promena na tržištima na kojim posluju i prilagođavati se tim promenama; u protivnom, rizikuju mogućnost da izgube svoj deo tržišta. Primer za to je ekspanzija evropskih banaka u našoj zemlji ili, u novije vreme, banke koje prodiru na nova tržišta proizvoda, kao što je posredovanje u berzanskoj trgovini.

¹ Greuning van H. and S. Brajović-Bratanović, *Analyzing and Managing Banking Risk*, Second Edition, The World Bank, 2003.

² *Terminski ili opcioni ugovori* su ugovori o kupo-prodaji određene aktive po unapred definisanoj ceni, gde će se isporuka aktive i konačno plaćanje izvršiti određenog dana u budućnosti.

Sa tržišnim rizikom suočene su, pre svega, banke kod kojih dominantno mesto pripada proizvodima iz investicionog bankarstva. Tržišni rizik predstavlja rizik od negativnih odstupanja vrednosti otvorene trgovačke pozicije na osnovu dnevne cene zatvaranja (mark-to-market value) u portfoliju banke koji je predmet trgovanja tokom perioda neopodnog da transakcija bude likvidirana (zatvorena).

Na svim tržištima prisutna je konkurencija i rizik podrazumeva mogućnost da banka konstatuje da nije sposobna za uspešnu utakmicu na novom tržištu zato što, pre prodora na novo tržište nije obavljeno adekvatno istraživanje, što ima za posledičnu činjenicu da tržište nije ni sagledano na pravi način. Ovaj aspekt je posebno značajan za banku, ne samo u situacijama kada i sama nastupa na novom tržištu, već i kada se od nje zahteva da finansira prodor klijenta na nova tržišta.

Rizik ljudskog faktora

Možemo slobodno reći da bankarsko poslovanje „počiva na ljudima“ i da su ljudi koji čine banku njen najveći kapital. Svaki čovek koji radi može da pogreši i moguće je da napravi greške koje podrazumevaju pogrešnu procenu, a za banku predstavljaju materijalni gubitak. Ovaj rizik svodi se na najmanju moguću meru tako što se angažuju kvalitetni kadrovi, uz odgovarajuću obuku za poslove koje treba da obavljaju i adekvatnu motivaciju kroz korektan sistem nagrađivanja i obezbeđenje dobrih radnih uslova. Zaposleni koji nisu adekvatno obučeni, niti motivisani, na kraju, za banku postaju opterećujuća obaveza, a ne kapital kojim raspolaže!

Rizik poslovanja

Ovo je rizik koji je posledica neadekvatnih ili neuspešnih internih procesa ili sistema. Može biti izražen u različitim oblicima, tako da banka može biti izložena gubicima po kreditu, zbog toga što je kredit odobrilo lice koje nije na odgovarajućoj funkciji ili nema dovoljno iskustva da odobri kredit. Da bi ovaj rizik svela na najmanju moguću meru, banka uvek mora da vodi računa o tome da je adekvatan postupak odobravanja kredita postavljen na pravi način. Banka može pretrpeti gubitke i pošto se konstatuje da je njena dokumentacija nekompletna i da nema izvršnu snagu zato što nije ustanovljen sistem koji obezbeđuje odgovarajuću proveru dokumentacije pre povlačenja sredstava kredita.

Što se tiče ovog rizika najčešće su u pitanju: odsustvo adekvatnih procedura za izveštavanje, monitoring i odlučivanje, uključujući i neadekvatnu obradu informacija, neadekvatna kontrola tih procesa, manjkavosti u organizacionoj šemi, odsustvo podsticaja da se izbegne ulazak u zonu prevelike izloženosti riziku, itd.

Da bi ovaj rizik svela na najmanju moguću meru, banka treba da ima utvrđene i ustanovljene operativne procedure, u pisanom obliku u kome je precizno predviđeno ko je odgovoran za svaki od poslova koje banka obavlja i način na koji se ti poslovi obavljaju, kao i odgovornost za proveru ispravnosti obavljenih poslova.

Rizik transakcija

Rizik transakcija usko je povezan sa rizikom poslovanja, a nastaje kad god banka u svojim knjigama iskazuje promenu po nekoj transakciji, pri čemu je prisutan rizik da, na primer, dođe do isplate u korist pogrešnog računa, s tim da transakcija kasnije ne može da se stornira, ili se u deviznom poslu primeni pogrešan kurs. Svakoј banci dešava se da prilikom zaključivanja posla primeni kupovni umesto prodajni kurs. Ovaj rizik takođe se svodi na najmanju moguću meru zahvaljujući tome što postoji kvalitetan i svrsishodan priručnik sa operativnim procedurama.

Tehnološki rizik

U svim oblastima poslovanja sve je izraženije oslanjanje na tehnologiju koja je izložena izuzetno brzim promenama. Banke koje se ne odlučuju na razumna ulaganja u cilju neutralisanja tehnološkog rizika suočavaju se sa većim troškovima nego što je to slučaj kod konkurenata, što je praćeno nedovoljno efikasnim i preskupim poslovanjem.

Kod tehnološkog faktora imaju se u vidu moguće greške koje su svojstvene modelu koji se koristi, kao i greške tokom primene koje najčešće proističu iz toga što se ne poseduju adekvatni alati za merenje rizika.

U Bazelskom sporazumu iz januara 2001. godine rizik ljudskog faktora, rizik poslovanja, rizik transakcija i tehnološki rizik ubrajaju se u *operativni rizik*, koji se definiše kao „rizik direktnog ili indirektnog gubitka koji proističe iz neadekvatnih ili pogrešnih internih procesa, ljudi i sistema ili eksternih događaja“.³ U široj elaboraciji ove definicije, može se reći da je banka izložena operativnim rizicima zbog niza činilaca kao što su: loše funkcionisanje informacionog sistema, sistema izveštavanja internih pravila za monitoring rizika, neadekvatno oblikovane interne procedure koje ne omogućavaju preduzimanje korektivnih akcija, neusklađenost tih procedura sa internim pravilima koja se odnose na politiku koju banka vodi u pogledu zaštite od rizika.

Rizik vezan za reputaciju

Banke se oslanjaju na poverenje klijenata i, naročito, na poverenje akcionara i deponenata. Ako banka stekne lošu reputaciju na tržištu – kao banka kojom se loše rukovodi što dovodi do nerentabilnog poslovanja i, još gore, do ne kvalitetne aktive – gubi poverenje. Ako ovaj aspekt nije podložan redovnim proverama i korekcijama, u najgorem slučaju, može banku izložiti „napadu“ deponenata u cilju povlačenja sredstava.

Kreditni posao u bankama – značaj i funkcije

Jedna od najznačajnijih bankarskih funkcija je, svakako, *kreditna funkcija*. Kredit je za banku kao poverioca dužničko – poverilački posao, gde banka kao poverilac upošljava raspoloživi deo slobodnih novčanih sredstava, pri čemu koristi određene forme obligacionih formi, uzima određeni oblik ličnog ili realnog jemstva, koji je dužnik dužan da prezen-

³ BIS, Basel Accord of January 2001.

tira banci; kako bi banka kao poverilac bila sigurna da će dužnik uredno i na vreme izvršiti svoje obaveze prema poveriocu. U stvari, suština poslovanja banke je u prikupljanju slobodnih novčanih sredstava od građana, preduzeća i posredstvom finansijskog tržišta (tržišta novca kao tržišta za kratkoročne operacije i tržišta kapitala kao tržišta za dugoročne finansijske operacije) u vidu depozita i njihov plasman u vidu kredita građanstvu (potrošački krediti) ili privredi (poslovni krediti).

Za kredit se često kaže da predstavlja sredstvo usmeravanja aktivnosti i razvoja privrede. U odnosu na proces reprodukcije, kredit ima veoma značajnu funkciju, jer omogućava likvidnost i kontinuitet proizvodnje i uspostavlja ravnotežu robno – novčanih odnosa na tržištu. U privrednom životu i finansijskoj praksi mogu se nabrojati sledeće najznačajnije funkcije kredita:

- Mobilizatorska funkcija kredita – osnovna funkcija kredita jeste mobilizacija svih novčanih sredstava koja se u društvu i privredi privremeno nalaze van proizvodne i prometne funkcije, kako bi se najefikasnije alocirala na korisnike.

- Kontinuitet reprodukcije uz kreditnu podršku – omogućuje likvidnost i kontinuitet proizvodnje, doprinosi ubrzanju i povećanju reprodukcije i regulisanju ponude i tražnje na tržištu (ravnoteža robonovčanih odnosa).

- Kredit obezbeđuje likvidnost i stabilnost na tržištu. Ova funkcija dolazi do izražaja u obezbeđivanju sredstava u periodu dok se proizvodnja ne realizuje, posebno u organizacijama sa sezonskim.

- Kredit deluje i kao regulator ponude i tražnje na tržištu. On omogućuje da se kupci na tržištu pojavljuju kao potrošači i onda kada nemaju dovoljno sredstava. Time se doprinosi stabilizaciji cena i smanjenju nivoa zaliha, čime se ubrzava proces reprodukcije.

- Uticaj kredita na međunarodnu ekonomsku razmenu - takođe je evidentan, jer je izvozni kredit postao sredstvo konkurentne borbe, posebno u osvajanju novih tržišta, za šta je potrebna kreditna podrška plasmanu robe.

- Kredit kao mobilizator razvoja privredno nedovoljno razvijenih područja – ima poseban značaj u međunarodnim privrednim odnosima za razvoj privredno nedovoljno razvijenih zemalja, jer se pomoću njega lakše može prebroditi nedostatak sopstvene akumulacije i ubrzati razvoj.

- Kontrolna funkcija kredita u privredi - predstavlja važan oblik ukupne finansijske kontrole. Pomoću kredita se ostvaruje permanentna kontrola poslovanja preduzeća koja se kreditiraju.

Upravljanje kreditnim rizikom

Za razliku od tradicionalnog pristupa upravljanju rizicima koji se fokusira na aktivnu i pasivnu bilansu banke, savremeni pristup inkorporira upravljanje rizicima koji nastaju iz širokog spektra vanbilansnih aktivnosti banaka i time integriše upravljanje rizicima na nivou banke kao celine. Nužnost tog proističe iz činjenice da promena samo jednog tržišnog parametra ima različite efekte na bilansne i vanbilansne pozicije banke, te da, za razliku od gubitaka kod bilansnih pozicija banke, gubici evidentirani u trgovačkim knjigama⁴ neposredno deluju na nivo profita i kapital banke.

⁴ Za ovu vrstu osnovnog dokumenta na kome se zasniva evidencija i kontrola finansijskih transakcija postoje i drugi nazivi kao što su: trgovački dnevnik, berzanski dnevnik, knjiga trgovine, itd.

Upravljanje rizikom znači poznavanje vrsta rizika s kojim se banka suočava jednako kao i kontrolisanje rizika. Upravljanje rizikom neće funkcionisati ukoliko nije utkano u strateško planiranje, proces budžetiranja, operativne planove i poslovne odluke.

Upravljanje rizikom omogućava:

- identifikaciju rizika.
- merenje rizika,
- praćenje i
- kontrolu rizika.

Ciljevi upravljanja rizikom su dvostruki:

- pre svega, poboljšati finansijsko poslovanje banke i
- osigurati se da banka ne pretrpi neprihvatljive gubitke.

Razviti strategiju rizika banke (jasno izražavajući prihvatljive nivoe izloženosti posebnim vrstama rizika,) znači i osigurati se da su politike i procedure za vođenje poslovne aktivnosti, (kako dugoročnih tako i svakodnevnih) zadovoljavajuće i ažurne.

Veliki značaj u upravljanja kreditnim rizikom proističe iz potencijalne opasnosti da veći broj korisnika kredita ne bude sposoban da uredno servisira svoje obaveze, i time izazove ulazak banke u zonu tehničke insolventnosti - veća vrednost obaveza banke od vrednosti njenih potraživanja. Otuda velika odgovornost bankara, pre svega zaposlenih u kreditnom odeljenju, da prate dejstvo svih faktora koji utiču kvalitet kreditnog portfolia banke i da blagovremeno reaguju na nepovoljna kretanja koja u spletu drugih nepovoljnih okolnosti mogu da dovedu i do bankrotstva banke.

U osnovi postoje četiri načina za minimiziranje kreditnog rizika:

1. precizno utvrđivanje cene kredita za različite korisnike kredita;
2. pribegavanje racionisanju kredita kod visokorizične grupe potencijalnih korisnika kredita i utvrđivanje kreditnih limita za manje rizične grupe korisnika kredita;
3. korišćenje zaloge i
4. diversifikacija kreditnog portfolia.

Banka je dužna da efikasno upravlja kreditnim rizikom i održi svoj kreditni portfolio u granicama utvrđenim strategijom kreditnog rizika i politikom kreditiranja.

Politike upravljanje kreditnim rizikom banke

Banka je dužna da efikasno upravlja kreditnim rizikom i održi svoj kreditni portfolio u granicama utvrđenim strategijom kreditnog rizika i politikom kreditiranja. Rizik se može svesti na najmanju moguću meru pažljivim analiziranjem svih kredita pre nego što se odobre i savesnim vođenjem kredita, sve dok ne bude otplaćen. Ne postoji čarobna formula za izračunavanje pokazatelja koji bi predstavljao odnos rizika i ostvarene zarade – u pitanju je, jednostavno, sposobnost procene i iskustvo.

Današnja praksa svih velikih i razvijenih banaka je da funkcije upravljanja kreditnim rizikom odvoje od svakodnevnih poslova vezanih sa klijentima i kreditne poslove. Odgovornost *funkcije upravljanja kreditnim rizikom* podrazumeva ukupno upravljanje portfoliom različitih plasmana, sa ciljem formiranja i održavanja stabilnog i profitabilnog portfolia različitih plasmana.

U cilju realizacije strategije upravljanja kreditnim rizikom, banka je dužna da uspostavi:

1. detaljna pravila za odobravanje kredita, koja će kao minimum definisati obavezu banke da pri odobravanju kredita pribavi podatke o:

- finansijskom stanju korisnika kredita,
- nameni za koju se kredit odobrava,
- izvorima za vraćanje kredita,
- vrednosti obezbeđenja kredita;

1. pravila za promenu ugovorenih uslova za kredite u korišćenju, prilikom restrukturiranja nekvalitetne aktive i u drugim slučajevima, s tim da se obezbedi da rizici takvih aktivnosti budu predmet adekvatnih procedura upravljanja rizikom i kontrole;

2. sistem za praćenje stanja izloženosti riziku, uključujući informacione sisteme i analitičke tehnike, koje omogućavaju nadležnom organu banke da meri kreditni rizik, obuhvatajući sve vrste (da posvete dovoljnu pažnju rizicima koji se ne mogu kvantifikovati; odnos između kreditnog rizika i drugih rizika);

3. sistem praćenja celokupne kompozicije i kvaliteta kreditnog portfolia kojom banka upravlja, kao i rizika pojedinačnih kredita i transakcija;

4. interni sistem rangiranja rizika u skladu sa prirodom, veličinom i složenošću aktivnosti banke, s tim da krediti, koji su u skladu sa propisom Narodne banke Srbije o klasifikaciji aktive banaka, klasifikovani kao „nekvalitetna aktiva“, budu predmet detaljnog razmatranja i nadzora;

5. pravila kojima se utvrđuje obaveza komitenta za upravljanje kreditnim rizikom banke, da prilikom procenjivanja pojedinačnih kredita i izloženosti celokupnog portfolia, treba da procene i njihovu izloženost kreditnom riziku u mogućim nepovoljnim uslovima, uključujući i promene u ekonomskom ambijentu;

6. procedure blagovremenog preduzimanja aktivnosti za poboljšanje stanja kredita i drugih izloženosti, a posebno „nekvalitetne aktive“.

Sve banke treba da imaju detaljnu politiku i procedure upravljanja kreditnim rizikom. Banka identifikuje, meri i procenjuje rizike kojima je izložena u svom poslovanju i upravlja tim rizicima, kao i prema kreditnoj sposobnosti dužnika i njegovoj urednosti u izvršavanju obaveza prema banci, kao i prema kvalitetu instrumenata obezbeđenja potraživanja banke.

Upravljanje rizicima usklađuje se s veličinom i organizacionom strukturom banke, obimom njene aktivnosti i vrstama poslova koje banka obavlja. Banka svojim aktima propisuje procedure za identifikovanje, merenje i procenu rizika, kao i upravljanje rizicima, u skladu s propisima, standardima i pravilima struke. Banka uvek treba da vodi računa o tome da je adekvatnu infrastrukturu upravljanja neophodno formirati pre nego što usledi rast poslovanja, što obezbeđuje da rast bude kontrolisan. Kontrola se mnogo teže uspostavlja ako je već došlo do nekontrolisanog rasta. Ovaj drugi put može biti recept za propast. Utvrđena kreditna politika sa kojima se zaposleni upoznaju na kvalitetan način, u pisanom obliku, predstavljaju ključni instrument upravljanja i obezbeđuju kontrolisan rast rizičnih plasmana.

Radi adekvatnog i efikasnog upravljanja kreditnim rizikom, banka je dužna da, u skladu s propisima Narodne banke Srbije i svojim aktima, obračunava i izdvaja rezerve za procenjene gubitke koji mogu nastati po osnovu bilansne aktive i vanbilansnih stavki banke. Banka je dužna da svojim unutrašnjim aktima propiše i posebne politike i procedure za identifikovanje loše aktive i upravljanje tom aktivom, kao i za redovno izveštava-

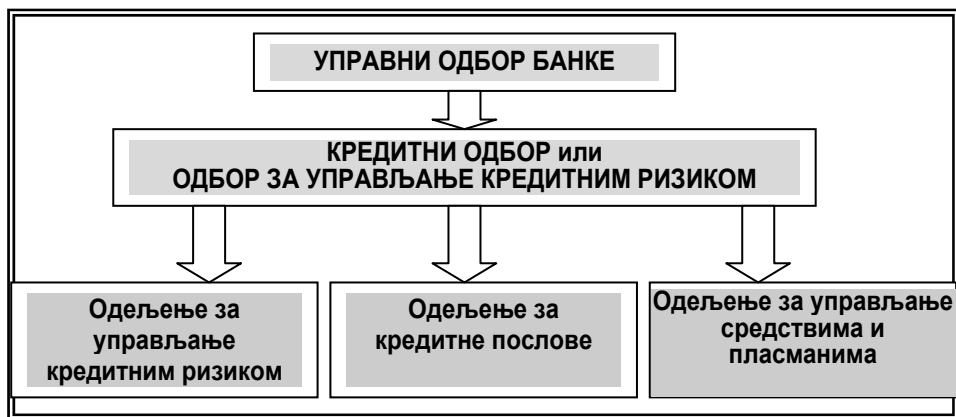
nje organa banke o kvalitetu kreditnog portfolija. Njena obaveza je i da uspostavi i razvija politike i procedure koje treba da obezbede adekvatnu diversifikovanost portfolija banke, i u tom cilju utvrdi limite za koncentraciju izloženosti, u skladu sa datim ciljnim tržištima i opštom kreditnom strategijom.

Banka je, takođe, dužna da uspostavi sistem nadzora nad kompozicijom i kvalitetom različitih delova njenog portfolija u skladu sa prirodom, veličinom i kompleksnošću ukupnog portfolija banke. Ona treba da razmotri i uvođenje dodatnih, uporedivih značajnih ograničenja i drugih razumnih mera, koje treba uspostaviti zavisno od kompleksnosti i obima poslovanja banke.

Što se tiče obuhvata kreditnog portfolija prilikom ocene njegovog kvaliteta, praksa poslovanja banaka u svetu nameće određene standarde. Normalno je da ocena kreditnog portfolija uključi izbor kredita po slučajnom uzorku tako da obuhvati približno 70% ukupnog iznosa kredita i 30% od broja kredita koji su obuhvaćeni. Osim toga, trebalo bi uključiti 75% ukupnog iznosa kredita u stranoj valuti i 50% od ukupnog broja kredita u stranoj valuti. Pri tom, krediti sa rokom dospeća dužim od godinu dana se uključuju u potpunosti.

Nivoi menadžmenta za upravljanje kreditnim rizikom banke

Sve banke treba da formiraju *Odbor za upravljanje kreditnim rizikom* tzv. „Kreditni odbor“. Ovaj odbor je telo koje donosi odluke i čini sastavni deo višeg rukovodstva banke. Njegova sveobuhvatna i vrlo značajna funkcija je da održava i razvija stabilan i profitabilan portfolio kredita i rizičnih plasmana. S obzirom na ovu značajnu funkciju, članove treba da imenuje Upravni odbor banke i Kreditni odbor koji treba da podnesu izveštaje Upravnom odboru. Odborom treba da predsedava generalni direktor banke, a potrebno je da ima još najmanje četiri člana uključujući direktora Odeljenja za upravljanje kreditnim rizikom, rukovodioca Odeljenja za kreditne poslove, kao i direktora Odeljenja za upravljanje sredstvima i plasmanima, čiji je zadatak da obezbedi finansiranje kreditnih aktivnosti banke. (Slika 1.)

Slika 1 – Nivoi menadžmenta za upravljanje kreditnim rizikom banke

Upravni odbor banke dužan je da periodično, a najmanje jednom godišnje, preispituje strategiju kreditnog rizika i značajne politike kreditnog rizika banke. Osnovna uloga Upravnog odbora leži u odgovornosti za poznavanje rizika koje preuzima banka i sigurnost da se njima upravlja na odgovarajući način. Upravni odbor odobrava strategiju upravljanja rizikom, ali prenosi ovlašćenja za donošenje svakodnevnih odluka na Odbor za upravljanje kreditnim rizikom.

Kreditni odbor odgovoran je za implementaciju strategije kreditnog rizika, razvojnu politiku i postupke za identifikovanje, merenje, praćenje i kontrolu kreditnog rizika. Odbor treba da se sastaje na redovnim sednicama i odgovoran je za preporuke date Upravnom odboru i sprovođenje donetih odluka. Odgovornosti Kreditnog odbora obuhvataju:

- usvajanje politike i procedura upravljanja kreditnim rizikom, u pisanom obliku, uključujući njihove dopune i izmene u svrhu ažuriranja;
- imenovanje rukovodilaca Odeljenja za upravljanje kreditnim rizikom i Odeljenja za kreditne poslove;
- utvrđivanje postupaka za odobravanje kredita;
- usvajanje korektivne strategije u cilju rešavanja i naplate problematičnih kredita;
- usvajanje programa kontrole kreditnog poslovanja, prijem izveštaja o kontroli kreditnog poslovanja;
- usvajanje standardne kreditne dokumentacije;
- utvrđivanje i usvajanje budžeta za program obuke zaposlenih.

Odeljenje za upravljanje kreditnim rizikom snosi ukupnu odgovornost za formulisanje predloga Kreditnom odboru i sprovođenje odluka Kreditnog odbora i, na taj način, obezbeđuje da banka održava odgovarajuću „kulturu kreditnog poslovanja“. Odgovornosti i funkcije⁵ Odeljenja za upravljanje kreditnim rizikom su:

- formulisanje kreditne politike i procedura koje podnosi na usvajanje Kreditnom odboru, pri čemu vodi računa da se redovno ažuriraju i usklađuju sa poslovanjem banke;
- postupanje u skladu sa metodologijom klasifikacije kredita koju propisuje Narodna banka Srbije i vodi računa o tome da se klasifikacija propisno sprovodi i poštuje;
- efikasno funkcionisanje postupaka odobravanja kredita i preporuke Kreditnom odboru;
- formulisanje i sprovođenje programa kontrole kreditnog poslovanja;
- preporuke i odobrenja za preduzimanje neophodnih korektivnih mera;
- nacrt standardne kreditne dokumentacije, koja se podnose na usvajanje Kreditnom odboru, radi daljeg korišćenja u banci.

Odeljenje za kreditne poslove ili poslove komercijalnog bankarstva podrazumeva upravljanje u oblasti odnosa sa klijentima banke, uključujući utvrđenu listu postojećih klijenata i potencijalne klijente. U zavisnosti od veličine i nivoa razvoja banke, ova funkcija može se realizovati ili u jednom odeljenju⁶ ili u nekoliko odeljenja, kako u direkciji, tako i na nivou filijala.

⁵ *Direktor Odeljenja za upravljanje kreditnim rizikom* treba da bude član tima viših rukovodilaca banke. Direktor treba da bude ličnost visokog profila, sposobna za efikasnu komunikaciju na svim nivoima, kao i da poseduje iscrpno znanje o kreditnom poslovanju i obavljanju kreditnih poslova na tržištu Srbije.

Zaposleni u Odeljenju treba da budu kvalitetni i iskusni ljudi koji su stekli praktično iskustvo u Odeljenjima za kreditne poslove.

⁶ *Direktor Odeljenja za kreditne poslove* treba da poseduje sposobnost komunikacije i uticaja na klijente i potencijalne klijente, kao i na svim nivoima rukovodstva i zaposlenih u banci; da ima sposobnost rukovođenja i obuke zaposlenih, što obezbeđuje da njihov stručni profil kontinuirano bude na najvišem nivou i da njihovi rezultati u obavljanju poslova budu na maksimalnom nivou; da ima sposobnost delegiranja odgovornosti i organizacije poslova.

Osnov svakog kvalitetnog kreditnog poslovanja i jedan od kamena temeljaca na koje počiva stvaranje stabilnog i profitabilnog portfolia rizičnih plasmana je načelo „upoznajte svog klijenta“.⁷ Ovakav stav banci omogućava da zauzme bolju poziciju u pravcu zadovoljavanja klijenata, nego što je to slučaj sa konkretnim bankama, kao i da brže prepozna situaciju u kojoj klijent počinje da se suočava sa problemima, što se može odraziti na njegovu sposobnost da izvršava obaveze.

Odeljenje za upravljanje sredstvima i plasmanima ima odgovornosti koje podrazumevaju obezbeđenje stabilnog portfolia plasmana. Kao ključni preduslov za stabilan portfolio plasmana je njegova sposobnost da odoli nepovoljnim kretanjima u ekonomskom ciklusu. Da bi se obezbedila diversifikacija portfolia, u okviru portfolia *Odeljenje za upravljanje sredstvima i plasmanima* treba da utvrdi limite za kreditni rizik. Ovi limiti mogu biti izraženi kao konkretni iznosi ili kao procenat kapitala banke.

Kontrola kreditnog poslovanja mora se obavljati redovno i cilj kontrole kreditnog poslovanja banke jeste da gubitke banke po osnovu kredita svede na najmanju moguću meru. Kontrola kreditnog poslovanja vodi računa o tome:

- da sve filijale ili odeljenja poseduju ažurirane priručnike i uputstva u oblasti kreditnog poslovanja i operativnih poslova koje banka koristi, odnosno, da su svi priručnici ažurirani i dostupni svim zaposlenima;
- da su svi oblici kreditnog eksponiranja usklađeni sa politikom i procedurama banke u oblasti upravljanja kreditnim rizikom;
- da su kadrovi stručni, da poseduju odgovarajuće kvalifikacije i da svoje zadatke obavljaju na efikasan način;
- da je za sve odluke i preduzete mere, koje podrazumevaju kreditni rizik za banku, dobijena odgovarajuća saglasnost;
- da su prateće informacije uz zahteve, koji podrazumevaju kreditni rizik, kompletne, tačne i stručno analizirane;
- da su svi oblici kreditnog eksponiranja banke precizno evidentirani u njenim knjigama;
- da je originalna dokumentacija o obezbeđenju kredita kompletna i da se čuva na sigurnom mestu (u sefu);
- da je za sve predmete obezbeđenja kredita izvršena adekvatna i tačna procena vrednosti, u skladu sa politikom i procedurama banke koja se povremeno utvrđuju;
- da se obavlja kompletna i precizna analiza u skladu sa usvojenim postupkom odobravanja kredita;
- da se evidentiraju svi slučajevi materijalne povrede obaveza, uz podnošenje odgovarajućih izveštaja i blagovremeno preduzete mere;
- da se svi oblici kreditnog eksponiranja rangiraju u skladu sa klasifikacijom koju propisuje Narodna banka Srbije.

Izveštaj o kontroli kreditnog poslovanja treba da bude potpisan od strane kontrolora kreditnog poslovanja, direktora filijale ili direktora *Odeljenja za upravljanje kreditnim rizikom*, a zatim dostavljen odboru za upravljanje kreditnim rizikom, radi razmatranja, primedbi i usvajanja ukupne ocene na osnovu kontrole kreditnog poslovanja.

⁷ *Zaposleni u Odeljenju* treba da budu kvalitetni ljudi koji su odgovorni za kreditno eksponiranje banke; treba da izuzetno dobro poznaju svoje klijenti i njihovo poslovanje, kao i da izgrade međusobno poverenje na relaciji klijenta i banke.

Procedure upravljanja kreditnim rizikom

Akti kojima banka propisuje procedure za identifikovanje, merenje i procenu kreditnog rizika, kao i upravljanje kreditnim rizicima moraju da sadrže:

- 1) odredbe kojima se obezbeđuje funkcionalna i organizaciona odvojenost aktivnosti upravljanja rizicima i redovnih poslovnih aktivnosti banke;
- 2) procedure za identifikovanje, merenje i procenu rizika;
- 3) procedure za upravljanje rizicima;
- 4) procedure kojima se obezbeđuje kontrola i dosledna primena svih unutrašnjih procedura banke u vezi sa upravljanjem rizicima;
- 5) procedure za redovno izveštavanje organa banke i regulatornog tela o upravljanju rizicima.

Narodna banka Srbije može propisati⁸ bliže uslove i način identifikacije, merenja i procene rizika, kao i upravljanja tim rizicima.

Osim postojanja strategije za postizanje određene kompozicije kreditnog portfolia, banka mora da ima ustanovljenu jasnu politiku koju će da primenjuje kod upravljanja kreditnim rizikom, u svim fazama ciklusa odobrenih kredita. U delu koji se odnosi na definisanje kreditnog rizika potenciran je značaj bankarskih procedura kod monitoringa kreditnog rizika.

Monitoring kreditnog rizika u banci može se vršiti kroz klasične bankarske procedure, kao što su:

- ustanovljavanje sistema limita kojim se utvrđuju gornje granice zaduživanja jednog klijenta ili grupe klijenata koja potiče iz date branše;
- postizanje minimuma saglasnosti od strane kreditnih referenata ili u okviru kreditnih odbora koji razmatraju kreditni zahtev klijenata, pre nego što se donese odluka o preuzimanju kreditnog rizika;
- primena pravila delegiranja moći na različite nivoe u banci koja preciziraju maksimalne iznose kredita koje mogu odobriti ovlašćene instance, ali i odgovornost za donete odluke;
- objedinjavanje podataka o neotplaćenim zajmovima klijenata na jednom mestu kako bi se sprečilo prekoračenje utvrđenih limita zaduživanja, što je posebno bitno u slučaju kada klijent može ugovarati kreditne aranžmane kod različitih organizacionih jedinica date banke;
- poštovanje pravila o diversifikaciji rizika na sve zajmotražioce.

Bitno je istaći da samo postojanje navedenih procedura u banci i njihovo poštovanje pre nego što banka odobri kredite, po sebi, ne rešava pitanje načina merenja kreditnog rizika koje je stalno prisutno kod donosioca odluka o odobravanju kredita.

Procedure banke u postupku kreditiranja

U savremenim dinamičkim uslovima, kredit je postao visoko standardizovani bankarski posao, pa se može reći da je odobravanje kredita odgovoran zadatak koji zahteva detaljnu analizu investicionih projekata od strane stručnih kadrova. Proces odobravanja

⁸ Odluka o kriterijumima za klasifikaciju bilansne aktive i vanbilansnih stavki prema stepenu naplativosti i visini posebne rezerve banaka i drugih finansijskih organizacija.

kredita privrednim subjektima od strane poslovnih banaka podrazumeva poštovanje bankarskih uzansi, bankarskih načela, uz utvrđivanje boniteta korisnika i njihove poslovne aktivnosti.

U ovoj fazi neophodno je utvrditi da li zainteresovano preduzeće ispunjava osnovne generalne uslove usvojene kreditnom politikom banke. Uslovi za odobravanje kredita privrednim subjektima mogu biti: opšteg i posebnog karaktera, pri čemu su opšti uslovi odobravanja kredita bliže determinisani u zakonu, propisima i u aktima poslovne politike banke, a važe i za sve vrste kredita i za sve korisnike. Posebni uslovi odobravanja kredita su selektivnog karaktera i predviđeni su za pojedine vrste, tj. pojedine namene kredita.

Opšti uslovi odobravanja kredita nalažu da poslovna banka utvrdi da li je tražilac kredita pravno sposoban da zaključi sa poslovnom bankom ugovor o kreditu. Pravna sposobnost se utvrđuje uvidom u dokumentaciji o upisu u postojeći registar, kao i utvrđivanjem da li su potpisnici zahteva ovlašćenja lica tražioca kredita. Posebni uslovi odobravanja pojedinih vrsta kredita, koje je definisala poslovna banka, odnose se na:

- namenu upotrebe sredstava,
- sopstveno učešće korisnika kredita,
- polaganje depozita,
- instrumente obezbeđenja vraćanja kredita i sl.

Dok se ne ispune navedeni posebni uslovi, dotičnom preduzeću se može odobriti kredit, ali bez mogućnosti da ga preduzeće i koristi (kredit se ne pušta u korišćenje).

Kriterijumi kreditne sposobnosti klijenta

Značajan zadatak banaka u okviru plasmana kreditnih sredstava je ispitivanje kreditne sposobnosti preduzeća tražioca bankarskih kredita. Neadekvatno opravdane odluke o odobrenju kredita često mogu imati nepovoljne posledice za banku, ukoliko tražilac kredita nije u mogućnosti da ga vrati u roku, što može uticati na smanjenje kreditnog potencijala banke, na njen ugled u poslovnom svetu i na njenu likvidnost.

Pod kreditnom sposobnošću tražioca kredita podrazumeva se njegova sposobnost da uspešno obavi posao za koji je tražio kredit i da ga, saglasno uslovima korišćenja, vrati u ugovorenom roku. Kreditna sposobnost dužnika podrazumeva mogućnost uzimanja, korišćenja i vraćanja kredita poslovnoj banci pod određenim uslovima kreditiranja.

Strana i domaća literatura izdvajaju pristup u analizi kreditne sposobnosti preduzeća poznatiji pod nazivom „5 CS of credit“, koji ističe pet dominantnih faktora u prosedu analize.

1. „Character“ – karakteristike tražioca kredita,
2. „Capacity“ – veličina njegovog kapaciteta ili sposobnost plaćanja
3. „Capital“ – veličina njegovog kapitala ili bogatstvo dužnika,
4. „Collateral“ – uslovi obezbeđenja kredita,
5. „Conditions“ – uslovi njegovog poslovanja.

Kreditno sposobnim privrednim subjektom smatra se pravno i fizičko lice koje ispunjava sledeće uslove:

1. ostvaruje pozitivan finansijski rezultat,
2. nema nepokriven gubitak po završnom računu iz prethodne godine,
3. ima mogućnost da vrati kredit o roku,

4. ima uredno finansijsko poslovanje,
5. ima ažurno knjigovodstveno stanje,
6. svoju imovinu i obaveze iskazuje po stvarnoj vrednosti i skladu sa važećim propisima,
7. racionalno koristi raspoloživa sredstva i postiže zadovoljavajući koeficijent obrta,
8. namenski koristi ranije odabrane kredite,
9. uredno izmiruje obaveze prema banci, državnoj zajednici i poslovnim partnerima,
10. da se u poslovanju pridržava svih propisa o materijalno-finansijskom poslovanju,
11. da nema nekontrolisanog preliivanja obrtnih sredstava u osnovna,
12. uredno naplaćuje svoja potraživanja,
13. ima stručno osposobljene kadrove za uspešno obavljanje poslova i dr.

Pri oceni kreditne sposobnosti preduzeća, korisnika kredita, neophodno je izvestiti realnu ocenu i analizu strukture finansijskog rezultata preko analize ukupnog prihoda i ukupnih troškova preduzeća. Preduzeće, korisnik kredita, koje iskaže negativan finansijski rezultati pokrije ga na propisan način smatra se kreditno sposobnim. Karakteristika nesposobnih preduzeća jeste, da im se, osim u izuzetnim slučajevima, ne može iz bankarskih sredstava odobriti novi, niti produžiti ranije odobreni kredit, dok ne regulišu pokriće iskazanog kredita. Ukoliko preduzeće iskaže gubitak u toku poslovne godine, poslovna banka najčešće takvo preduzeće ne tretira kreditno nesposobnim. Uslov da poslovna banka ima takav pozitivan tretman prema dotičnom preduzeću jeste ocena da je nastali gubitak privremenog karaktera, nastao usled sezonskih oscilacija i da će biti nadoknađen do kraja poslovne godine.

Mogućnost vraćanja kredita o roku zavisi od raspoloživosti likvidnih obrtnih sredstava u preduzeću. Likvidna obrtna sredstva treba da budu takvog karaktera da se mogu preko realizacije brzo pretvoriti u novčani oblik. Za preduzeće se kaže da ima uredno finansijsko poslovanje ako uredno izmiruje dospelu obavezu prema banci, uredno naplaćuje svoja potraživanja (o roku dospeća) i raspolaže društvenim sredstvima sa pažnjom dobrog privrednika.

Poslovna banka ne može zaključiti ugovor o kratkoročnom kreditu sa preduzećem koje ima dospelu nenaplaćenu potraživanja, te ako je od dana dospelosti tih potraživanja proteklo više od 60 dana, a da preduzeće nije preduzelo potrebne mere za njihovu naplatu. Isti primer važi i u slučajevima kada iznos potraživanja prelazi 20% od ukupnog iznosa dospelih potraživanja preduzeća u vreme podnošenja zahteva za kredit.

Preduzeće ne može biti kreditno sposobno ukoliko nema ažurno knjigovodstvo i neredovno podnosi poslovnoj banci mesečno knjigovodstveno stanje, periodični obračun i završni račun.

Obaveza svakog preduzeća jeste, da sva svoja sredstva koristi onako kako je i određena namena tim sredstvima. Iako zakonski propisi dozvoljavaju prenošenje sredstava (pod propisanim uslovima) iz određenog fonda u druge fondove, oni ne dozvoljavaju preliivanje obrtnih u osnovna sredstva i obrnuto. Upravo iz tih razloga pozitivni zakonski propisi i uslovljavaju poslovne banke da se namenski koriste odobrena kreditna sredstva kako bi se onemogućilo preko kredita preliivanje obrtnih u osnovna sredstva i dr. vidove finansijske potrošnje.

Ocena kreditne sposobnosti tražioca kredita je pouzdanija ukoliko se period posmatranja odnosi na dužu vremensku seriju. Kreditna sposobnost nekog klijenta banke ima dva aspekta: formalni i materijalni. Kod formalne sposobnosti polazi se od toga da li je komitent pravno sposoban da može zaključivati ugovore i na osnovu njih preuzima obaveze. Materijalna kreditna sposobnost odnosi se na pitanje da li komitent pruža dovoljno garancija (svojom imovinom i poslovnom sposobnošću) da će u određenom roku ispuniti svoje obaveze po kreditnim poslovima.

Postupak odobravanja i korišćenja kredita

Postupak kreditiranja podrazumeva sve pravne i ekonomske radnje koje preduzima tražilac kredita, odnosno, koje čini poslovna banka da bi se odobrio kredit. Za razliku od ranijeg načina odobravanja kredita, kada se primenjivala institucija konkursa (posebno kod investicionog kredita), sve više je u tržišnim uslovima privređivanja prisutna praksa neposredne pogodbe između preduzeća - tražioca kredita i njegove poslovne banke. Svaki postupak kreditiranja preduzeća treba da ima sledeće faze:

- podnošenje zahteva za kredit;
- razmatranje i obrada kreditnog zahteva;
- rešenje po kreditnom zahtevu;
- zaključivanje ugovora o kreditu;
- korišćenje i vraćanje kredita.

Parametri za procenu kreditnog rizika od strane banke

Kada banka primi zahtev za kredit (obrazac zahteva za kredit⁹) ili drugi kreditni proizvod od potencijalnog korisnika, započinje proces razvijanja baze informacija o potencijalnom korisniku kredita. Sam kreditni zahtev dužnika mora biti na odgovarajući način dokumentovan i ekonomski obrazložen u pogledu svrhe za koju će dužnik traženi novac iskoristiti.

S obzirom na to, da kreditni rizik podrazumeva rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled neizvršavanja obaveza dužnika, banka je dužna da izvrši analizu i procenu osnovnih parametara za procenu rizika. U osnovne parametre za razmatranje od strane banke ubrajaju se:

– *analiza finansijskih izveštaja potencijalnih korisnika kredita:*

1. - bilans stanja
2. - bilans uspeha
3. - pokazatelji bilansa stanja
4. - mere rezultata poslovanja

– *biznis plan potencijalnih korisnika kredita*

– *projekcije potencijalnih korisnika kredita*

Analiza finansijskih izveštaja

Da bi banka izvršila procenu kreditnog rizika sa njene strane, neophodno je da izvrši analizu finansijskih izveštaja potencijalnog korisnika kredita. On je dužan da banci dostavi sve finansijske izveštaje, sa izvršenom revizijom, za najmanje tri prethodne godine, uklju-

⁹ Zahtev za kredit se podnosi u pisanom obliku, koji ima standardnu formu. Obrazac zahteva za kredit treba da bude što kraći i jednostavniji; potrebno ga je svesti na osnovne podatke o identitetu korisnika kredita (i eventualnog garanta), svrsi, iznosu i roku kredita koji se traži.

čujući bilanse stanja i bilanse uspeha. Uz finansijske izveštaje treba da bude priložena potpisana izjava revizora u pogledu računovodstvenih standarda koji se primenjuju prilikom revizije (u skladu sa računovodstvenim standardima propisanim od strane Narodne banke Srbije) i eventualnim odstupanjima od tih standarda u računovodstvenoj evidenciji.

Banka mora da formira bazu informacija na osnovu finansijskih izveštaja, kako bi mogla upoznati klijenta i steći uvid u njegovo poslovanje. Baza informacija o klijentu mora se redovno ažurirati ukoliko vođenje kredita treba da se obavlja na proaktivan način. Ovo se postiže isključivo kroz redovne kontakte sa klijentima.

Lice koje vrši analizu dostavljenih finansijskih izveštaja mora u potpunosti da razume sve finansijske podatke koji su mu dostavljeni.

Bilans stanja

Bilans stanja je „slika“ finansijskog položaja preduzeća određenog dana. Banka treba da vodi računa o tome da je bilans stanja izložen svakodnevnim promenama. Zbog toga treba da raspolaže najnovijim bilansom stanja, za koji je izvršena revizija i kojim raspolaže rukovodstvo preduzeća. Neophodno je analizirati sve elemente bilansa stanja i ukazati na odgovarajuća kretanja.

Bilans stanja mora da se sastoji od 5 jasno definisanih delova:

- Kratkoročna aktiva ili obrtna sredstva
- Dugoročna aktiva
- Kratkoročna pasiva ili kratkoročne obaveze
- Dugoročna pasiva
- Ukupni kapital (neto vrednost)

Kratkoročna aktiva ili obrtna sredstva obuhvataju gotovinu i druge stavke za koje se razumno očekuje da mogu biti pretvorene u gotovinu u roku od 12 meseci od datuma bilansa stanja, u toku redovnog poslovanja, a uključujući:

- gotovinu;
- iznose depozita u bankama i gotovinu u blagajni;
- potraživanja od kupaca i druga potraživanja;
- zalihe, koje obuhvataju: - sirovine,
- proizvodnju u toku tj. polugotove proizvode i
- gotove proizvode.

Dugoročna aktiva su sredstva koja se dugoročno koriste u poslovanju i za koja se ne očekuje da budu pretvorena u gotovinu u periodu od 12 meseci. Uglavnom obuhvataju:

- zemljište i građevinske objekte;
- opremu / mašine i
- motorna vozila.

Na ove stavke se primenjuje amortizacija, odnosno njihova bilansna vrednost se smanjuje tokom korisnog veka trajanja, na teret bilansa uspeha. Takođe je čest slučaj da se vrednost zemljišta i građevinskih objekata koriguje na više, ukoliko se njihova vrednost na slobodnom tržištu, odnosno, cena po kojoj mogu biti prodati, povećava. Ovo mora biti uslovljeno dokumentovanom procenom vrednosti koju je izvršilo lice ovlašćeno za ovu vrstu procene.

Kratkoročna pasiva ili obaveze su iznosi koji obuhvataju obaveze preduzeća, sa rokom dospeća do 12 meseci od datuma bilansa stanja. U njih spadaju:

- kratkoročne obaveze prema bankama (sa rokom dospeća do 12 meseci) i
- obaveze prema dobavljačima i druge obaveze (plaćanja koja dospevaju u korist dobavljača sirovina i po osnov drugih sluga, sa rokom dospeća do 12 meseci).

Dugoročna pasiva obuhvata:

- dugoročne obaveze prema bankama (neotplaćeni deo dugoročnih kredita koji dospevaju za otplatu u roku od 12 meseci od datuma bilansa stanja);
- dugoročne obaveze (iznosi koji dospevaju za plaćanje po isteku 12 meseci od datuma bilansa stanja. Ovde spadaju plaćanja po osnovu investicionih nabavki, za robu koja je kupljena pod uslovima odloženog plaćanja i kredita iz drugih izvora, osim banaka.

Ukupni kapital je udeo u preduzeću kojim raspolažu akcionari. Naziva se i „*neto vredost*“¹⁰ i obuhvata:

- akcionarski kapital (iznosi uplaćeni po osnovu kupovine akcija ili udela u preduzeću);
- neraspoređena dobit (koja predstavlja ostvarenu dobit preduzeća koja nije raspoređena akcionarima umanjena za ostvareni gubitak preduzeća);
- revalorizacione rezerve (koje predstavljaju ukupno povećanje vrednosti osnovnih sredstava, kao rezultat procene vrednosti na slobodnom tržištu u odnosu na njihovu nabavnu vrednost, pošto se odbije iznos umanjavanja vrednosti osnovnih sredstava na otvorenom tržištu u odnosu na njihovu nabavnu vrednost).

Bilans uspeha

Bilans uspeha izražuje se da bi se sagledao nivo aktivnosti u poslovanju preduzeća i ostvarena dobit ili gubitak u konkretnom periodu poslovanja. Osnovne stavke koje mora da sadrži bilans uspeha su:

- prodaja ;
- direktni troškovi;
- bruto dobit ili dobit iz poslovanja;
- indirektni troškovi;
- ostali prihodi;
- dobit pre plaćanja kamata i poreza;
- rashodi kamata;
- prihodi od kamata;
- dobit pre poreza;
- porez;
- dobit posle poreza.

Prodaja predstavlja ukupan iznos prodaje, koji je ostvaren i fakturisan kupcima.

Direktni troškovi predstavljaju troškove koji su nastali u proizvodnji. Nazivaju se i *nabavna vrednost prodate robe*. Bilans stanja iskazuje način na koji su nastali ovi troškovi: plate, nabavna vrednost sirovina, gorivo, energija i transport. Oni obuhvataju i amortizaciju, tj. iznos amortizovane vrednosti osnovnih sredstava tokom godine.

¹⁰ Neto vrednost ili ukupni kapital preduzeća predstavlja isključivo iznos za koji je ukupna vrednost aktive, odnosno, njena realna ili tržišna vrednost veća od iznosa obaveza. Moguće je da preduzeće ima negativnu neto vrednost i, u tom slučaju, može nastaviti sa poslovanjem ukoliko su akcionari, ili banka, ili čak dobavljači, spremni da ga podrže dovoljnim iznosima gotovine, tako da svoje obaveze podmiruje u rokovima dospeća.

Bruto dobit ili dobit iz poslovanja je ukupan iznos ostvarene prodaje umanjen za ukupne troškove poslovanja.

Indirektni troškovi su svi drugi ostvareni troškovi i odnose se na prodaju, opšte i administrativne troškove. Bilans uspeha iskazuje način na koji su nastali ovi troškovi. Osnovne stavke su plate rukovodstva i administrativnog osoblja, troškovi prodaje, marketinga i drugi opšti troškovi.

Ostali prihodi su ostvareni prihodi preduzeća, osim onih po osnovu prodaje proizvoda u redovnom poslovanju, na primer, prihodi od zakupa i plasmana.

Dobit pre plaćanja kamata i poreza je neto dobit po odbitku gornjih stavki.

Rashodi kamata je iznos plaćene kamate po osnovu kredita.

Prihodi od kamata je iznos primljene kamate po osnovu depozita.

Dobit pre poreza je iznos dobiti pošto su podmireni svi troškovi i rashodi, ali pre plaćenog poreza. Preduzeća se obično procenjuju na osnovu ovog iznosa, s obzirom da on obuhvata sve stavke za koje se smatra da su pod kontrolom preduzeća.

Porez je obračunati, a neplaćeni porez tokom perioda.

Dobit posle poreza je konačan rezultat uključujući sve troškove.

Biznis plan

Jedan od osnovnih parametara za procenu kreditnog rizika od strane banke jeste i biznis plan. *Funkcija biznis plana* je da na jasan i sažet način objasni:

– sadašnju poziciju potencijalnog korisnika kredita (i eventualnog garanta), njihov pravni status i vlasničku strukturu, karakter poslova kojim se bave, rukovodstvo i finansijski položaj preduzeća;

– ciljnu poziciju po realizaciji projekta;

– pretpostavke u odnosu na buduće uslove koje su primenjene u izradi biznis plana;

– sredstva koja se predlažu u cilju ostvarivanja ciljne pozicije;

– resurse, uključujući finansijske izvore, koji su neophodni za realizaciju projekta;

– prinos po investiciji koji će, na osnovu projekcija korisnika kredita, ostvariti investitori;

– predloženi način otplate eksternih sredstava korišćenih za finansiranje projekta.

Ne postoji „čarobni format“ za izradu biznis plana. On treba da bude osmišljen tako da obezbedi osnovne informacije koje su predviđene da budu obuhvaćene biznis planom, tako da banka može da donese odluku o kreditu zasnovanu na adekvatnim informacijama.

Pokušaj da se predvidi budućnost je, najblaže rečeno, poduhvat koji podrazumeva neizvesnost i biznis plan mora da se zasniva na pretpostavkama o mogućim dešavanjima u budućnosti, na primer, u pogledu prodajnih cena, troškova, deviznih kurseva itd. U biznis planu moraju jasno biti definisane pretpostavke na kojima počiva formiranje biznis plana.

Često prisutna greška pri izradi biznis planova je da se potencijalni korisnici kredita odviše koncentrišu na tehničke podatke vezane za proizvodni asortiman i proces proizvodnje preduzeća. Neophodno je obezbediti dovoljno tehničkih podataka kako bi banka bila u mogućnosti da shvati o kakvom se proizvodu radi, da sagleda njegove funkcije i tržišta. Zbog toga korisnika kredita treba usmeriti na način da se uzdrži od pretera-

nog insistiranja na tehničkim podacima, a da se koncentriše na neophodne informacije o tržištu i, naročito, finansijske podatke koji su banci potrebni za donošenje kvalifikovane odluke o kreditu.

Pomoć banke u izradi biznis plana ne treba da bude direktna, jer je važno da biznis plan bude pripremljen potpuno nezavisno od postupaka njegove procene i ocene projekta koji će obaviti banka. *Banka treba da vodi računa o tome da je, ukoliko su biznis plan izradili konsultanti prisutan i dodatan rizik zbog mogućnosti da konsultanti nisu sagledali poslovanje na pravi način ili, što je još važnije, da korisnik kredita možda nije u potpunosti sagledao biznis plan.*

Prema tome, potrebno je obaviti dodatne razgovore sa rukovodstvom korisnika kredita koji, na taj način, može da sagleda stvarnu situaciju.

Zaključak

Upravljanje kreditnim rizikom počinje ocenom ukupnih rizika koji su povezani sa svakim kreditom. Ova ocena se uobičajeno vrši pomoću modela kreiranih tako da obezbeđuju jednoobraznu procenu svakog pojedinačnog rizika u momentu podnošenja kreditnog zahteva, a nakon toga, u redovnim intervalima tokom perioda korišćenja i otplate kredita. Standardizovan sistem za ocenu rizika je jednostavna i ujedno dragocena alatka za upravljanje kreditnim rizikom.

Vrednost ovih sistema počiva na činjenici da oni pružaju mogućnost izražavanja kreditnog rizika kako u odnosu na svakog komitenta, tako i u odnosu na sve komitente (kreditni portfolio) putem jednog broja. U samoj praksi ovi sistemi se prilagođavaju potrebama same banke i zato su veoma fleksibilni. Kada se neki od rizika značajno promeni (na primer, neka zaloga postane manje atraktivno jemstvo, zbog pada cena takve robe na tržištu) tada se menja i njegova kategorizacija. Sistemi za procenu kreditnog rizika obično se zasnivaju na proceni rizika triju komponenti:

- procenu rizika plasiranja sredstava,
- procenu kreditnog rizika i
- procenu kvaliteta jemstva.

Za procenu kreditnog rizika koriste se standardizovani modeli, koji obično obuhvataju nekoliko klasa rizika. Svaka klasa rizika se zatim analizira u odnosu na nekoliko kriterijuma, koji mogu da budu ocenjeni objektivno i subjektivno. Jasno je da su objektivne ocene kvalitetnije od subjektivnih. U praksi nije uvek moguće pribaviti dovoljno objektivnih ocena, tako da svaki sistem ima bar neki od elemenata subjektivnosti. Da bi konačna ocena bila što pouzdanija, potrebno je da se svaka informacija potpuno prouči i analizira i da validnost svakog kriterija bude ubedljiva.

Literatura

- [1] Basel Committee on Banking Supervision, *The New Basel Capital Accord*, January 2001.
- [2] Basel Committee on Banking Supervision, *International Convergence on Capital Measurement and Capital Standards – A Revised Framework*, June 2004.
- [3] Bessis, J. *Risk Management in banking*, John Weley & Sons, Inc., New York 2002.

[4] Hempel, G. H. and D. G. Simonson, *Bank Management*, Fifth Edition, John Wiley & Sons, Inc., New York, 1999.

[5] „*Tehnička pomoć u okviru fonda revolving kredita za mala i srednja preduzeća*“ finansirana od strane Evropske Unije kojim rukovodi Evropska agencija za rekonstrukciju (EAR).

[2] „*Priručnik o upravljanju kreditnim rizikom*“ – stavovi Icon Institute GmbH.

[3] Prof. Dr Slobodan Barać, prof. Dr Budimir Stakić, doc. Dr Marko Ivaniš: „*Praktikum za bankarstvo i finansije*“ – Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2003.

[4] Uroš Ćurčić „*Upravljanje rastom i portfoliom banke*“ Mladost Loznica, 2003.

[5] Uroš Ćurčić: „*Bankarski portfolio menadžment*“, Feljton, Novi Sad, 2002.

[6] Prof. Dr Nenad Vunjak: „*Finansijski menadžment*“ Poslovne finansije – poslovno bankarstvo, Ekonomski fakultet Subotica.

[7] Violeta Todorović „*Utjecaj finansijskog rizika na profitabilnost banaka*“.

[8] Časopis „*Info*“ novembar, 2005.

[9] *Zakon o bankama* („Službeni glasnik RS“, br. 107/2005).

[10] www.nbs.yu

[11] www.ubbih.ba/download/upravljanje-rizikom.ppt